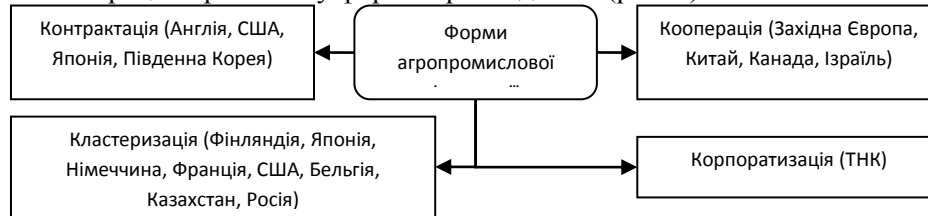

АСИМЕТРІЙ ТА ДИСПРОПОРЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Концентрація та спеціалізація сільськогосподарського виробництва зумовили появу асиметрій та диспропорцій розвитку сільських територій. Розвиток інтеграційних процесів в агропромисловому секторі економіки зумовив появу наступних механізмів агропромислової багатокладної інтеграції переважно у формі агрохолдингів (рис. 1).

Джерело: сформовано на основі [1].

Привабливість аграрного сектору України для інвесторів сприяла зростанню обсягу продажів та прибутковості ряду сегментів продовольчого ринку (табл. 1). Водночас наслідком переважання великотоварного виробництва є значна частка реалізованої агрохолдингами сільськогосподарської продукції, монополізація регіональних ринків, загострення соціальних проблем, зниження податкових зборів у місцеві бюджети та недостатній рівень участі у розвитку сільських територій,

зростання безробіття, посилення галузевих дисбалансів, нераціональне використання природних ресурсів, недостатній рівень суспільного контролю за їх діяльністю.

Таблиця 1

Ефективність функціонування сільського господарства України

Показник	Рік					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість суб'єктів господарювання, тис. од	58,39	59,06	57,15	56,49	56,09	55,87
Індекс обсягу виробництва, % до попереднього року	93,5	117,1	98,2	98,5	119,9	95,5
у рослинництві	90,9	128,6	95,3	95,9	130,4	91,9
у тваринництві	98,0	98,7	104,2	103,4	101,3	103,9
Інвестиції в основний капітал, % до попереднього року	118,4	142,3	49,8	116,5	132,0	112,8
Середньорічна чисельність працівників, млн. осіб	1,24	1,18	1,17	1,39	1,60	1,62
Індекс продуктивності праці в сільськогосподарських підприємства, % до попереднього року	105,6	143,8	103,1	101,0	124,5	96,6
у рослинництві	96,8	150,2	97,4	96,3	128,1	90,9
у тваринництві	129,8	122,1	122,9	114,5	114,1	115,4
Середньомісячна заробітна плата, грн	876	1147	1282	1540	1960	2104
Співвідношення середньомісячної заробітної плати й прожиткового мінімуму, %	154,2	171,4	172,7	167,0	195,2	185,5
Чистий прибуток, млрд. грн	6,85	5,79	7,58	17,17	25,34	27,00
Підприємства, які отримали прибуток, % від загальної кількості	72,0	71,4	69,5	69,2	82,9	78,1
Підприємства, які мали збиток, % від загальної кількості	28,0	28,6	30,5	30,8	17,1	21,9
Рентабельність сільськогосподарського виробництва, %	15,6	13,4	13,8	21,1	27,0	20,5
у рослинництві	32,7	19,6	16,9	26,7	32,3	22,3
у тваринництві	-13,4	+0,1	+5,5	+7,8	+13,9	+14,3

Джерело: сформовано на основі [2].

Потреба вирішення вказаних проблем спонукає сільських мешканців до пошуку реалізації власного потенціалу, що стало причиною трудової міграції молоді у міста та за межі країни, старіння сільського населення, а також зменшення кількості сільських населених пунктів (табл. 2).

Таблиця 2

Чисельність населення та населених пунктів у сільській поселенській мережі України
(на 1 січня відповідного року)

Показник	Рік				
	1991	1996	2001	2006	2012
Чисельність сільського населення, тис. осіб	16859	16529	15972	15052	14253
Кількість сільських населених пунктів, од	28845	28838	28651	28562	28441

Джерело: сформовано на основі [2].

Напрямом виходу з наявної ситуації є прагнення до максимізації ефекту несвідомого інстинктивного розвитку, яке виражається через актуалізацію значущості ролі та значення Людини, Родини та Роду як державоутворюючої системи суспільства. Як наслідок реалізації особистісного та творчого потенціалу розкриваються максимальні можливості діяльності. Держава, що підтримує такий розвиток стає процвітаючою, зміцнює свою продовольчу та економічну безпеку. Внаслідок набуття людиною та громадянином своєї маленької батьківщини, формування засад епохи просвітництва, культури, самореалізації створюються підстави для економічного, екологічного та соціально-демографічного відродження особистості як основного критерію ефективної державної політики. Серед критеріїв ефективності суспільно-господарських процесів варто виділити наявність чистих повітря та водного простору, а також наявність біологічного різноманіття та висока родючість ґрунту, що залишаються майбутнім поколінням як запорука їх життєдіяльності. Гармонійне ставлення до природи поряд зі збереженням національної історико-культурної спадщини дозволять сформувати механізм відродження нації. Механізмом соціально-економічного розвитку, що забезпечить стабільність є підтримка місцевого виробництва, зеленого (в тому числі аграрного та культурного) туризму, забезпечення наявності велосипедних доріжок, мінімізація рекламних вивісок, шумового забруднення, захист навколишнього середовища, протидія клонуванню знеособлених адміністративних центрів та світовій глобалізації. Розвиток сільських територій в світі тривалий час головним чином орієнтований на виробництво сільськогосподарської продукції, інтенсивне використання земельних угідь, внесення пестицидів і гербіцидів. Найбільш поширені підходи до трактування поняття «сільський розвиток» відображені в таблиці 3.

Таблиця 3

Підходи до визначення поняття «сільський розвиток»

Підхід	Сутність підходу	Представники
Галузевий / функціональний	Збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва, протиставлення села і міста, сільського господарства і промисловості	І. Баланюк, В. Геєць, О. Бугуцький, Л. Молдаван, В. Горьовий
Інноваційно-інвестиційний	Ставка робиться на управління інноваційно-інвестиційними процесами як визначального інструменту сільського розвитку	В. Покотилова,
Інституційно-державотворчий	Головна роль відводиться розвитку механізмів державного регулювання інституційного середовища в аграрному секторі	Б. Супіханов, І. Духневич О. Шевченко, Д. Міщенко, О. Вінська
Територіальний	Реалізація та потенціалу території (природного, матеріального, людського)	О. Павлов, П. Гайдуцький, М. Орлатий, Ю. Губені, О. Бородіна, П. Саблук, В. Юрчишин,
Поліфункціональний / мультифункціональний, багатфункціональний	Функціонування на території об'єктів різних галузей (сільськогосподарських, промислових, переробних, сфери обслуговування, послуг, рекреації, охорони здоров'я, культури та відпочинку тощо)	І. Берг, І. Прокопа, Г. Черевко, Л. Шепотько
Пермакультурний / біологічний	Повернення до традиційної системи господарювання та життєдіяльності на Землі	Б. Моллісон, З. Хольцер, М. Фукуока
Родове поселення	Гармонічне проживання Роду в єдності з Природою як того прагнув Бог	В. Мерге, В. Медіков, М. Павлов, В. Россоха, М. Кропивко, М. Плотнікова

Слід зазначити, що попереднє домінування того або іншого підходу у господарській діяльності підприємств і організацій світу стало основою аграрної політики ряду країн. Наявність диспропорцій і асиметрій у розвитку сільських територій як наслідку відсутності системного підходу в управлінні в державі зумовили деградацію земель, проблеми демографічного та економічного характеру, а також культурно-історичні передумови для занепаду села. Потреба пошуку та обґрунтування напрямів і механізмів відродження сільських територій на основі їх відновлення та гармонійного сталого розвитку, самозабезпеченості виробничої, суспільно-економічної та екологічної діяльності є наразі актуальною в межах глобальної системи розвитку людства. В Україні тривалий час переважав галузевий підхід у державному управлінні суспільним сектором економіки, в тому числі сільськими територіями, що знайшло своє відображення в таких нормативних документах, як «Генеральна схема планування території України», Державна цільова програма розвитку українського села до 2015 р та інших. Початкова орієнтація в Україні переважно на орендаря, а не власника зумовили появу ряду соціально-економічних процесів, вирішальним серед яких став розвиток ерозійних процесів, виведення з обороту значної частки сільськогосподарських угідь (протягом 1990-2013 рр. їх площа скоротилася на 504 тис. га), значного скорочення чисельності сільського населення. Внаслідок вказаних явищ кількість населених пунктів на сільських територіях з 1990 р. скоротилась на 600 одиниць, близько 600 сіл є такими, чисельність жителів в яких не перевищує 10 чоловік. В той же час намітилась протилежна тенденція, коли молоді люди, переважно з вищою освітою, виїжджають з великих міст жити в сільську місцевість з метою самозабезпечення чистими продуктами харчування, оздоровлення, пошуку себе, розкриття творчого потенціалу тощо. Тому наразі пріоритетними напрямками сільського розвитку є поліпшення демографічної ситуації (підвищення рівнів народжуваності, зниження рівня смертності, як у цілому, так і в розрізі окремих груп населення), активізація економічного життя домашніх господарств (підвищення рівня зайнятості, середньомісячних доходів і самооцінки, зниження рівня безробіття, числа сімей з низьким рівнем продовольчої безпеки) через гармонізацію відносин Людини та Природи.

Виходячи з критеріїв ефективної господарської діяльності Людини, життєдіяльність забезпечує збереження і примноження доступних відновлюваних ресурсів, а також потенціал виробленої біомаси в енергетичному еквіваленті (результат/витрати) в перерахунку на одиницю задіяної земельної площі. В якості критерію ефективності людського розвитку (розвитку суспільства), в тому числі на сільських територіях, пропонуємо прийняти рівень здоров'я Людини, поліпшення соціально-демографічної ситуації в країні і світі, збільшення кількості чистої води і повітря, що циркулюють у біосфері планети. Приклади наслідків позитивної взаємодії Людини і Природи в межах існуючих Родових поселень довели екологічну, соціальну і економічну їх доцільність, а також ефективність функціонування такого роду соціально-економічних систем. Результатом такої взаємодії стає 1) освоєння непопулярних або виснажених земель з відновленням на них родючого шару ґрунту і перетворення Землі в квітучі сади. Такі території, під Родовими садибами, вже в

Україні. Вони облаштовуються людьми, що створюють власні Родові помістя й передумови для: 1) реалізації потенціалу й охорони навколишнього середовища; 2) відновлення природного балансу і біогеоценозу, які скорочуються під впливом інтенсивного моноземлеробства, особливо у випадку застосування пестицидів, гербіцидів та ГМО; 3) забезпечення зростання показників виробництва сільськогосподарської, садової, лісової та рибної продукції, зменшення ймовірності голоду або нестачі продовольчих запасів, у т. ч. і для всіх соціально незахищених верств населення; 4) підвищення рівня зайнятості населення, зменшення безробіття за рахунок праці на власній землі; 5) полегшення фінансового тягаря для державного і місцевих бюджетів, пов'язаного з виплатами по безробіттю, пенсійним та інших видів соціального забезпечення; 6) зниження витрат на обслуговування застарілого житлового сектора, в силу залучення приватних інвестицій у житлове будівництво (додатковим плюсом стає поступове звільнення житла в містах, що автоматично сприяє вирішенню проблеми нестачі житла), забезпечення необхідною інфраструктурою; 7) декриміналізації суспільства за рахунок наявності у приватній власності у громадян неподільної ділянки землі в 1 гектар, до якої у сім'ї буде сформовано ставлення як до малої Батьківщини, бажання облаштувати її, дбати про неї; відбувається перенаправлення руйнівної енергії в енергію життя, творчості; 8) зниження політичної напруженості в суспільстві за рахунок більшого задоволення життям і залучення громадян до облаштування власного Родового помістя, що є творчим і продуктивним процесом; 9) відродження і розквіту народних промислів і художньої творчості, зростання популярності творчих виконавчих колективів; розвитку домашніх міні-підприємств з виробництва меблів, одягу, взуття, продуктів харчування / заготовок, предметів побуту, засобів гігієни, косметики тощо та забезпечення всієї країни товарами не тільки високої якості, але і високої культурної етнічної цінності внаслідок відродження традиційних ремесел та експорту їх продукції; 10) зростання загальної уваги до культури України з боку сусідніх і далеких держав; підвищення популярності еко-туризму, зеленого туризму, сільського туризму; 11) збереження і збільшення природних ресурсів країни – водних, земельних, лісових, біологічних; відновлення чистоти ґрунту, повітря і води; 12) зростання показників якості селекційної роботи по відборі, збереженню і відтворенню цінних порід тварин, відродження традиційних рослин, у тому числі їх зникаючих видів; 13) поліпшення ситуації з розподілом і переробкою сміття; зняття навантаження з централізованої системи інфраструктурного забезпечення, в тому числі очисних систем; 14) відродження культури родинного та дитячого дозвілля; підвищення якості освіти, відпочинку, зміцнення здоров'я, загартовування й більшої фізичної активності; 15) зниження рівня споживання тютюну, алкоголю, наркотичних препаратів у зв'язку із заміщенням тяги до перерахованих залежностей за рахунок задоволення фізичних, поживних і психологічних потреб людини в екологічній продукції, творчої активності, залучення до облаштування сімейного простору любові; 16) більш рівномірного розподілу чисельності населення між містом і сільською місцевістю; 17) підвищення рівня і якості усвідомленого материнства і батьківства; зменшення кількості розлучень (за рахунок поліпшення психологічного клімату в сім'ях, що живуть у сприятливих для себе умовах); збільшення народжуваності, зниження смертності, зменшення кількості покинутих дітей і збільшення кількості усиновлень; рішення проблеми всезростаючої самотності і незатребуваність людей пенсійного віку як наслідок зниження витрат бюджетів всіх рівнів і соціальної напруженості в суспільстві; 18) підвищення загальної креативності суспільства (кожне родові помістя створюється унікальним і неповторним).

Реалізація проекту «Родове помістя», а на його основі проекту Закону України «Про родові помістя і родові поселення», розробленого Всеукраїнською громадською організацією «Народний рух захисту Землі» (голова Васильєв М. Л.) спільно з Національним науковим центром «Інститут аграрної економіки» (Київ) передбачає законодавче закріплення за кожною бажане того української сім'єю права на отримання 1 га землі для облаштування родового помістя. Такий наділ пропонується надавати безоплатно у вічне користування без права продажу з правом передачі лише у спадок. На даний момент законопроект знаходиться на розгляді у відповідних міністерствах Кабінету Міністрів України та комітетах Верховної Ради України.

Діюча практика господарювання в Україні засвідчила, що облаштування родового помістя всім необхідним передбачає інвестування не менше 300 тис. гривень протягом 10 років. Якщо прийняти, що середня площа села 250 га, то інвестиції приватних осіб у розрахунок на один населений пункт складуть 75 млн. грн за 10 років, або 7,5 млн. грн щорічно. Екологічно чистої

продукції буде вирощено на суму не менше 2,5 млн грн щорічно. Відродження 600 населених пунктів, знятих з карти України за роки незалежності, і 600 сіл, які знаходяться на межі вимирання, забезпечать зайнятість 100 тисячам середньорічних працівників протягом 10 років, прихід приватних інвестицій в сумі 9 млрд на рік, виробництво екологічно чистої продукції на суму 3 млрд грн. Одним з переваг поселенців є висадження на своїй землі зеленої огорожі, неплодових дерев на площі не менше 0,3 га, а також створення самозабезпеченої і гармонійної екосистеми, що вимагає мінімального втручання людини для свого функціонування. У згаданих населених пунктах буде посаджено 100-150 тисяч гектарів лісових насаджень, при цьому зберігши до 1,5 млрд бюджетних асигнувань на ґрунтозахисні заходи. Ріст населених пунктів у сільській місцевості викличе зростання зайнятості в сфері обслуговування, створення обслуговуючих кооперативів, нових виробництв, у тому числі і високотехнологічних, збереження та відновлення функціонування закладів культури, дитячих садків та інших об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Cease Ronald The Institutional Structure of Production // The American Economic Review, vol. 82, n. 4, pp. 713-719.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>